

Srećko Horvat, Igor Štiks

Pravo na pobunu

Zoran Kurelić

Uvod u anatomiju građanskog otpora

Fraktura, Zagreb, 2010.

broj 3 - rujan 2010.

Srećko Horvat i Igor Štiks napisali su knjigu *Pravo na pobunu* kako bi pokazali da je studentska blokada fakulteta 2009. godine najvažniji događaj suvremene hrvatske političke povijesti. Kako bi to dokazali, autori blokadu smještaju u dva povezana konteksta: prvi je globalni, a drugi nacionalni. Na razini cijelog svijeta studentski se pokret suprotstavlja politici globalnog *laissez-fairea* i komercijalizaciji visokog obrazovanja kao posljedici nametanja tržišne logike svim sferama društva. Na nacionalnoj razini blokada je prikazana kao oblik građanske pobune i dovedena u izravnu vezu s protestima seljaka i Zagrepčana koji su akcijom *Pravo na grad* zaustavili privatizaciju javnog prostora. Iako autori na početku knjige ističu kako ona nije ni teorijska rasprava ni iscrpna anatomija studentskog protesta, sam je rad donekle i jedno i drugo. Na teorijskoj razini autori pokušavaju pokazati istrošenost liberalne demokracije i istaknuti kako je "neoliberalizam" problem koji povezuje borbu na globalnoj i lokalnoj razini. Tom su zadatku posvećena uvodna poglavlja knjige. Studentski protest nije analiziran na razini Hrvatske, nego se pozornost usredotočuje na plenum Filozofskog fakulteta. Veći dio knjige polemika je s kritičarima studenata Filozofskog fakulteta, koju Horvat i Štiks koriste kako bi objasnili politički potencijal studentske borbe. Time knjiga postaje svojevrsna revolucionarna publicistika s ograničenim teorijskim pretenzijama, koja ističe značenje plenuma kao oblika izravne demokracije.

Ni najpovršnijem čitatelju neće promaknuti da se riječ "neoliberalizam" pojavljuje na gotovo svakoj stranici. Za to postoje dva razloga: prvi je teorijski prikaz nužnosti izravne demokracije, a drugi razotkrivanje zajedničkog protivnika naoko nepovezanih skupina nezadovoljnih građana. Štiks i Horvat svoju priču počinju interpretacijom pada Berlinskog zida, pa kažu: "Uz dvadesetu obljetnicu pada Berlinskog zida, umjesto da se propita stvarna bilanca 'vrlog novog svijeta', većina se komentara na kraju pretvorila u novu apoteozu tobože neupitnog i nezaustavljivog neoliberalnog procesa. Premda je ideja da će neoliberalna demokracija donijeti 'raj na zemlji' naišla na niz kritika i empi-

rijskih opovrgnuća, ona se danas ponaša poput "živog mrtvaca": i dalje živi premda je na neki način već mrtva" (str. 18). Pobjeda takozvanog slobodnog svijeta nad komunističkim blokom za Štiksa i Horvata je pobjeda "neoliberalne paradigme" koja tvrdi da tržišna ekonomija u kombinaciji s predstavničkom demokracijom predstavlja najbolji poredak na planetu. "Neoliberalne" su i tranzicijske države poput Hrvatske, koja je nastala raspadom Jugoslavije. SFR Jugoslavija raspala se, prema njihovu mišljenju, i zbog toga što su je "neoliberalne financijske institucije", poput MMF-a, prisilile da provodi "neoliberalne reforme". "Neoliberalni" karakter današnje Hrvatske ogleda se, među ostalim, i u političkom pogodovanju privatnom kapitalu u slučaju Varšavske, kao i u provođenju "neoliberalnoga Bolonjskog procesa".

Nije teško uočiti kako riječ "neoliberalno" ima nekoliko, prilično različitih, značenja. "Neoliberalizam" znači liberalizam, kapitalizam, zapadni svijet, globalnu ekonomiju, alijansu politike i kapitala, tržište i sliku svijeta u kojemu su vlasničke slobode temeljne slobode. Takvo određenje pojma izgleda politički korisno, jer se može argumentirati da je proteste seljaka, studenata i građana u Varšavskoj pokrenuo zajednički fenomen protiv kojega bi se trebali zajednički boriti. Upravo to i tvrde Horvat i Štiks. Seljačke blokade prometnica, građanski neposluš u Varšavskoj i blokada Filozofskog fakulteta različite su manifestacije građanskog otpora hrvatskome "neoliberalnom Režimu". Pojam "Režim" autori pišu velikim slovom i pridaju mu veliko značenje. "Režim" je "oligarhijski konglomerat", a čine ga političke elite bez obzira na stranačke razlike, "Kapital", mediji, državni aparat, dijelovi civilnog društva i organizirani kriminal. Režim je, dakle, mnogo više od vlasti i države, a okuplja dobitnike "neoliberalne tranzicije". Velika većina građana tranzicijski su gubitnici čiji gubitnički status prikrivaju mediji, vjerske zajednice i obrazovne institucije. U tako shvaćenoj konstelaciji studentski pokret poprima prvorazredno političko značenje zato što, prema mišljenju autorâ, uspijeva poljuljati "ideološki konsenzus" koji opravdava neizdržive socijalne nepravde proizašle iz tranzicije.

Središnji je motiv cijele knjige pokušaj da se pokaže kako plenum predstavlja model izravne demokracije, koji ne služi kao tijelo za pregovore o ukidanju školarina, nego postaje svojevrstni slobodni teritorij u okvirima "neoliberalne države", koji, svjestan da je alternativni oblik političke organizacije, odbija komunicirati s okolinom prema pravilima okoline. Cilj blokade nije samo besplatno školstvo, nego uspostava plenuma kao izravne opozicije postojećim institucijama, "ne kao generalnog savjetodavnog okupljanja u kontekstu protesta i štrajka, već kao pobunjeničkog "zakonodavnog" tijela na zauzetom području" (str. 57). Studenti tako postaju iskra izravne demokracije koja većini građana u postsocijalističkoj Hrvatskoj pokazuje da su mogući otpor "Režimu" i konačna uspostava novog tipa poretka, kako ekonomskog tako i političkog.

Tako postavljen zahtjev za revolucionarnim "udarom odozdo" pretpostavlja da tranzicijski poredak nema smisla popravljati i od njega napraviti funkcionalnu liberalnu demokraciju. Kombinacija tržišne ekonomije i predstavničke demokracije ne može imati ljudsko lice.

Izjednačavanje liberalizma i neoliberalizma, na koje se odlučuju Horvat i Štiks, ima brojne teorijske i praktične nedostatke. Naime, ako su svi poreci koji imaju tržišnu ekonomiju i predstavničku demokraciju neoliberalni, onda ne postoji politički relevantna razlika između Danske i Hrvatske, Švedske i Sjedinjenih Američkih Država, Obame i Busha, starih laburista i novih laburista. Političke razlike u okvirima liberalnih demokracija, kao i razlike među tržišnim ekonomijama s predstavničkim sustavima vladavine, za autore su samo gradualne. Ta neosjetljivost na

razlike stvara probleme: teorijske, jer se gube značajne distinkcije, i praktične, jer se ne prepoznaju konkretni uzroci objektivnih problema.

Neoliberalizam je u pravom značenju grana liberalizma koja smatra da je temeljno ljudsko pravo pravo vlasništva te da tržište jamči najracionalniju raspodjelu resursa. U svojoj izvornoj varijanti (Mises), bio je kapitalistički odgovor na pojavu planske ekonomije, za vrijeme Hladnog rata postaje oružje za kritiku totalitarizma (Hayek), a u suvremenim liberalnim demokracijama služi kao ideološki temelj konzervativizma (Friedman i ostali). Neoliberalizam je kao argument za minimalnu vladu odigrao presudnu ulogu u kritici kejnzijanskog liberalizma i formiranju politike Margaret Thatcher i Ronalda Reagana. Isto tako, politike uspostave univerzalnoga slobodnog tržišta, za koje su se zauzimale brojne američke administracije, definicijski su neoliberalne. Bilo kako bilo, prvi i neposredni neprijatelj neoliberalizma u liberalnim demokracijama upravo je liberalizam shvaćen na američki način (a socijaldemokracija u europskome političkom vokabularu).

Poricanje razlike između neoliberalizma i liberalizma stvara probleme i u interpretaciji normativnog sadržaja zahtjeva studenata Zagrebačkog sveučilišta koji su, više-manje, potpuno preuzeli poziciju International Student Movementa (ISM), koju Štiks i Horvat naprosto ignoriraju. ISM jasno određuje za što se bori, a to je slobodno emancipirajuće obrazovanje koje je ljudsko pravo. Ciljevi su tog obrazovanja, ponajprije, kritička autonomija pojedinca, a potom obrazovanje kao javno dobro i akademska sloboda. Sve navedeno čini klasični arsenal američkoga liberalnog egalitarizma u posljednjih četrdesetak godina. Za obrazovanje oslobođeno plaćanja može se boriti i bez rušenja liberalne demokracije. Dio studenata u Europi i Americi bori se protiv neoliberalnih politika u okviru svojih pravnih poredaka i ne dovodi ih u pitanje. Isto vrijedi i za građanski neposluš *Prava na grad*. Protiv vlasti se može boriti, a da se poredak ne ruši. Neposluš krši zakon da bi osigurao zakonitost. I Hayek bi ih podržao.

Za razliku od brojnih autora koji su u propadanju države blagostanja vidjeli opasnost za samu predstavničku demokraciju, autori *Prava na pobunu*, spašavajući državu blagostanja od neoliberalizma, u pitanje dovode smisao svake države, a pogotovo liberalno-demokratske države. Neoliberali su za minimalnu državu, a Štiks i Horvat su na rubu toga da kažu da su protiv države same. Budući da nikad ne raspravljaju o normativnom sadržaju izravne demokratske akcije i da nikad ne diskutiraju o razlikama između anarhizma i komunizma, iz njihovih komentara nije moguće izvesti jasnu poziciju i stav prema državi i vlasništvu.

Zaključno treba istaknuti da koncepcija omniprezentnog "neoliberalizma", u kojoj je taj pojam izjednačen sa svime što ima bilo kakve veze s tržišnom ekonomijom, pokazuje eksplanatorni deficit već kod određenja problema koji bi studentima trebao biti najrazumljiviji – Bolonjskog procesa. Upravo je *sarkazam uma* da je Dragan Primorac, za čijeg je ministarskog mandata zakonski osigurano da diploma *baccalaureusa* ne jamči nikakvu pristojnu zapošljivost u struci, proglašen "neoliberalom" koji u skraćenom roku tjera studente na tržište rada. Bajati o implementaciji "neoliberalne" reforme visokog obrazovanja u zemlji u kojoj je Ustavni sud proglasio neustavnim odredbe zakona kojima se propisuje integracija sveučilišta naprosto je neozbiljno. Pretpostavke za bilo kakvu reformu pokopane su 2006. godine. Tužna je činjenica da je šira akademska zajednica u Hrvatskoj doznala da Praški Communiqué eksplicitno određuje da je visoko obrazovanje javno dobro tek kad su blokade

rekle da je "Bolonja" "neoliberalna komercijalizacija". Ako Bolonjskom procesu treba lijepiti političke etikete, onda je on najvjerojatnije socijaldemokratski manevar, što je očito i iz naglašavanja "socijalne dimenzije" koja se pojavljuje u Loevenu. Misteriozno je i isticanje pozitivnog primjera besplatnog obrazovanja u Danskoj, Švedskoj, Finskoj i Norveškoj, jer su sve te zemlje odreda liberalne demokracije.

"Neoliberalizam", kako ga određuju autori knjige, nije "plutajući označitelj", nego naprosto simplifikacija koja je teorijski pogrešna, a politički limitirana. Smisljeno djelovanje pretpostavlja distinkcije, koje su prepumpanim pojmom "neoliberalizma" zamagljene. Čitateljskoj publici koja je zainteresirana za pravedno financiranje visokog obrazovanja, precizan pojam neoliberalizma, kao i za teorijsku raspravu o pravu na pobunu koja bi uključivala razmatranja odnosa između plenuma i građanskog neposluha ili odnosa komunističke i anarhističke kritike tranzicijskih režima ovu se knjigu ne može preporučiti. Ako vas, pak, uzbuđuje ideja da bi se "kapilarno inficiranim" jedinstvom radikalnih studenata, seljaka i pokreta poput *Prava na grad* mogla stvoriti masa plenuma dovoljno velika da zauvijek eliminira tranzicijsku demokraciju u Hrvatskoj i tako da svoj obol slanju liberalne demokracije na smetlište povijesti, Horvat i Štikš napisali su knjigu za vas.

■